

Horváth Péter

Az internet és a szaknyelv – egy „félprofi” szemével*

Egy szakma nyelvhasználatának formálódására számos tényező hat. Erre jó példa a mikroelektronika, a számítástechnika és a talajából kinőtt világháló. Minél több e tényezők száma, annál bonyolultabb folyamatnak lehetünk tanúi. Amiről beszámolunk, az nem több, mint egy fizikus-mérnököt lett szakfolyóirat-szerkesztő, illetve információtudománnyal foglalkozó könyvtári informatikus elvei, amelyeket egyszer-kétszer hasznosítani tudott a szabványosítási munkában, és szótárszerkesztőként is alkalmazni tudott, mindezt összevetve az egy-két évtized alatt kialakult világháló nyelvi valóságával, fejlődési folyamataival.

Bevezető

Hogy kerül a csizma az asztalra? – kérdezheti az olvasó. A félprofi múlt állomásai: a fizikus kutató egy orvostechikai vállalati lap lektora; a *Magyar Elektronika* című szaklap alapító szerkesztője (ekkor születtek az „elvek”); az OMIKK, többek között műszaki tájékoztató folyóiratokat is szerkesztő kiadójának vezetője; ebben az időben a terminológiai szabványosítás egyik résztvevője; az angol–magyar és magyar–angol nagyszótár felújításakor az informatikai anyag összeállítója (ebből származik az az érzése, hogy hatást is gyakorolt az informatikai szaknyelv fejlődésére).

Egy szakma nyelvhasználatának formálódására számos tényező hat. Erre jó példa a mikroelektronika és a talajából kinőtt világháló. Minél több e tényezők száma, annál bonyolultabb folyamatnak lehetünk tanúi. Amit azonban előljáróban meg kell állapítani: a világháló szaknyelve nem valódi szaknyelv, mert eszközeinek és alkalmazásainak rohamos társadalmi elterjedése a szaknyelv jelentős részét köznyelvvé tette. És mindez rövid két évtized alatt történt.

Elvek

A Magyar Elektronika c. szaklap szerkesztője 1983-ban a következő elveket fogalmazta meg, és igyekezett ezek szerint következetesen eljárni:

1. Ami értelmesen, szépen lefordítható, azt le kell fordítani.
2. Ha ez nem megy, akkor új kifejezést kell találni.

3. Ami nem fordítható, azt – „bejáródási, elfogadási időszak” után – magyar kiejtés szerint kell írni.

Terminológia

A fentiek alapján lehetne egy szép deduktív felépítésű előadást tartani, de célravezetőbb, ha induktív módszert használunk, és ezért gyakorlati példák-ból indulunk ki. Úgy gondolom, nyilvánvaló, hogy ez a szaknyelv elsősorban az amerikai angol születte. A szakmát és a társadalmi jelenségeket az Egyesült Államok kutatási potenciálja, illetve médiája vezérli.

Korunk egyik leggyakrabban használt szava az *információ*. Maihoz közelálló értelmében állítólag a múlt század húszas éveiben *Hartley*, a Bell-laboratórium mérnöke használta először egy definíciót adó cikkében (de hasonló értelemben *Jefferson* amerikai elnök is használta a 19. század elején). A következő húsz évben a távközlési szakemberek szakszava volt, míg 1948-ban *Shannon* híres cikkében nyilvánosságra került az információ elmélete, mint a kommunikáció matematikai elmélete. Ettől kezdve tart szárnyalása; pszichológusok, mérnökök, médiamunkások, majd a köznép használják, ha tudják, mit jelent, ha nem. Lefordítani – talán latin eredete miatt – senki sem akarta.

* Az MTA Modern Filológiai Társaság és az ELTE Sziáv és Balti Filológiai Intézet által rendezett „Szaknyelvek korunk kommunikációjában” című konferencián (Budapest, 2004. június 23–24.) elhangzott előadás szerkesztett és kissé bővített változata.

Az idő tájt tanulhattuk meg a komputista (a naptár- és táblázatkészítő) mintájára *computert* (komputer, kompjúter, *számítógép*) majd a számítástechnikát (computer technology), amit ma informatikának is mondanak. Persze a komputert csak a nagyon kifinomult izlésűek használják, akiknek az IBM (ibm) is ájbiem. De erről később. A számítógép elterjedt, bár egy szótaggal hosszabb, mint angol változata. A nagyobb baj, hogy egy mai PC (pécé vagy piszi) már a legtrikább esetben számol. (A franciák már jobban beletaláltak, amikor a rendezésre asszociáló *ordinateurt* használják.)

Amikor a számítástechnika már hazánkban sem volt kapitalista áltudomány, elkezdődött a kifejezések elterjedése. Az amerikaiak, akik mindig is értettek a látványos szóképzésekhez – de hát ők voltak főként rákényszerítve –, egyre-másra képezték az új és elterjedésre váró szavakat. A számítógép lényege a berendezés és mellette a működtető program. Tehát *hardware* (szilárd holmi, azaz eszköz) lett, de egy beleváló számítástechnikusknak ez nem volt jó, végül több évtizedes ingadozás után nyert (nyert?) a *hardver*. Már csak azért is, mert a *software* (lágy holmi) helyett sem volt tanácsos programot mondani (többször megmagyarázták nekem, hogy a software több, mint a program – van benne dokumentáció, magyarázó leírás stb. –, mintha egy mosógéphez mindez nem tartozna hozzá). Így azután legalább magyaroson írjuk: *szoftver*.

Érdemes megemlíteni, hogy a Magyar Szabványügyi Hivatal 1987 februárjában megkísérelt egy terminológiai szabványt összeállítani, és ekkor a hardver-szoftver párra 39 javaslat érkezett. Ezek között jó néhány igazolja a magyar innovációs készséget, egyben azt is, hogy nyelvész és/vagy médiatámogatás nélkül minden hiába. (Szerkezet – futásterv, géptest – géplélek, vas-tag – agy-tag, gépmű – gépterv, [végül a számomra kedves] számszer – számterv stb.)

A szoftverhez hasonló sorsú a *rekord* (record) – kettős jelentéssel (mert az angolban jegyzőkönyvszerű értelmet is hordoz); a *monitor*, bár a képernyő erős konkurens; és a speciális jelentésű *interfész* (interface), ahol az illesztőfelület nem lehetett versenytárs.

Internet (ma már köznévként kis i-vel, amit sokan nem éreznek még), sőt rövidítve *net* a (számítógépes) világhálózat neve. Mindkét összetevője ismert, nem is volt versenytársa soha.

Az internet egyik első – ha nem a legelső – alkalmazása az elektronikus levelezés. Az amerikaiak hamar rövidítettek: *electronic*, azaz *e-mail*. A magyar szokás lassan alakult ki, mondhatjuk húsz év után sincs egységes használat. A mail (mél – míl) a légipostabélyeg (air mail) miatt ismerős, sokan nem erőltetik magukat, és használják. De akkor *imél*, és ez mindenképpen idegen maradt. Voltak és vannak magyarosító próbálkozások: villámposta, villanyposta, fényposta, drótposta, sőt emil (a detektív).

A posta már magyarosodott, tehát használata indokolt. És közben történt valami: az e betűt Európa és az egész világ átvette, és kiterjesztette (e-learning, e-tartalom, e-kormányzás). Véleményem szerint az e-posta a helyes választás, ehhez jól csatlakozik az e-postacím és az e-levél is. (E-vel ejtve, és nem í-vel, mert hát elektronikusát mondunk, és nem ilektronikszet!)

Nota bene: életem megrázó élménye volt, mikor vezető iparvállalatunk, talán ha érettségizett, de mozgalmi múlttal rendelkező „könyvtárosa” elektronicsot mondott. Ezen az alapon a Westend is city! Egy szóval e, hiszen mi EURÓ-t mondunk, míg egy osztrák AJRO-t, más nyelveken ismét másként ejtik.

És itt kell megemlíteni a magyar internetnyelv leginnovatívabb találmányát. A nevet (azonosítót) és a címet a szabvány a reneszánszkori -nál, -nél karakterrel (@) választja el (angolul business – kereskedelmi – at). És egy zseni egyszer azt mondta: „kukac”. Azóta kukac. Annyira, hogy ha kis unokánkat megkérdezzük, milyen a kukacod, biztosan azt mondja, *bercikukacvnetponthu*. (Hasonló innovatív kifejezések születtek más nyelvekben is.)

A számítógépes világhálózat sikeréhez ki kellett találni a világhálót, a world wide webet. A WordNet szótár szerint:

The noun "net" has 6 senses in WordNet.

1. Internet, Net, cyberspace -- (a computer network consisting of a worldwide network of computer networks that use the TCP/IP network protocols to facilitate data transmission and exchange)

2. net -- (a trap made of netting to catch fish or birds or insects)

(pl. a halászháló)

...

The noun "web" has 7 senses in WordNet.

...

2. web, entanglement -- (an intricate trap that entangles or ensnares its victim)

(pl. a pókháló)

...

4. network, web -- (an interconnected system of things or people; "he owned a network of shops"; "retirement meant dropping out of a whole network of people who had been part of my life"; "tangled in a web of cloth")

5. World Wide Web, WWW, web -- (computer network consisting of a collection of internet sites that offer text and graphics and sound and animation resources through the hypertext transfer protocol)

...

WWW – web – világháló – háló. A születés egyszerű, mégis sokan maradnak a webnél, bár ez nem volt ismert szó szemben a németből itt ragadt Netz, neccel.

A kiejtésben a nyelvészek itt segíthetnének. A hálózati gépek ún. domén- (tartomány) nevei (www.elte.hu) csak szimpla v-vel mondhatók. Bár az angol doménnevek úgymint kibetűzendők vagy leírandók, de mégis: nem lehetne a w-hez valamilyen hangzót találni? A vevé hosszú, a vevévevévevé kiejthetetlen, lehetne-e pl.: röviden veveve, vagy hosszan vávává, vívíví? Elterjesztés kérdése, bár kevésbé valószínű, hogy a gyakorlatban félreértésre vezetne, ha valaki www.elte.hu-t mond. Tehát háló (vagy, ha a szöveggörnyezet megköveteli, világháló).

Újabb terminológiai kihívások érkeztek a kilencvenes évek elején, és a megoldás módszere hektikusan változó.

A világháló (web) hallatlanul egyszerűen működik. Vannak számítógépek, amelyeken digitális (miért nem digitális, mint a szívgyógyszer? – angolul didzsitel), tehát digitális valamiket (*tartalmakat??*) telepítettek (nevezzük dokumentumnak), bár ez lehet kép, zene, mozgókép, program – tehát multimédia- (multimédiás) dokumentum –, *ismét egy lefordíthatatlan szó*. Én pedig programjaim segítségével ezeket letöltöm saját gépemre.

A tároló gép a *szolgáltató gép*, de ez hosszú, és maradt a szerver, magyarul írva. Az én gépem lenne a kliens (client – klájent), de ez valami oknál fogva kevésbé terjedt el.

A szolgáltató helyet – angolul site- (ejtsd szájt) nak mondják, és ez utóbbit nehéz kiírtani, bár van innovatív neve: hálózsem, vagyis a web, a háló egyik csomópontja. Ez gyönyörű, csak hát három szótag, ezért nehezebben válik általánossá.

A kliensről már az előbb írtam, hogy kevésbé terjedt el, helyette ma az alkalmazási program nevét

használjuk, amely szintén újítás: a *böngésző* (*program*). Keletkezése érdekes. Mint mindig, az amerikai lelemény óriási. A web egy háló, mint a póké, de furcsa képzavarként és metaforaként az információs világháló óceánján navigáltunk és szörföztünk a kilencvenes években. Ez még akkor volt igaz, amikor a felfedezés örömeivel, támogatás nélkül bolyongtunk ide-oda.

Ha már a metafora szóba került, hadd tegyek egy kitérőt. A félprofi is igyekszik profinak mutatkozni, ezért – idő híján – az interneten kezdtem cikkeket keresgélni a szaknyelv témájában. Habár az eredmény kiábrándító volt – úgy látszik, a nyelvészek pl. a történészekkel szemben kevésbé tekintik nyilvánosságnak a hálót –, az egyik találat beszámoló volt egy szaknyelvi konferenciáról. A megálapítások között volt kettő, amelyet tapasztalatom nem igazol. Az egyik szerint a szaknyelv nem tartalmaz metaforákat. Úgy gondolom, hogy területeink, mint láttuk is előbb, telve van képekkel. Az óceán mellett gondoljunk a kurzormozgató egérre vagy a keresőmotorra (search engine). Ez utóbbi egy programcsoport, amely segíti a számunkra szükséges dokumentumok, adatok megtalálását az információs dzsungelben (és az egyik program a spider [szpájder] – a pók vagy a crawler [krauler] a mászkáló).

Mert bizony elszaporodtak a dokumentumok a világhálón (ma már hat-nyolc milliárdról beszélnek), és kijózanodva tudatosan keressük a számunkra fontos információt. A technika kettős: keresünk adatbázisokban (search – szörccs), vagy listákat fésülünk át. Az angol browse (brouz) valamilyen tudatos átnézést, átfésülést jelent. Idehaza valaki kitalálta, hogy ez böngészés, a program pedig böngésző. Aki böngész vagy keresgél, az nem tűnik túl tudatosnak, de a kifejezés elterjedt, és nem valószínű, hogy megváltozna. (A szörfözés és navigálás pedig szelektálódtak, mint az óriás-gyíkok az evolúcióban.)

Az evolúciós kiválasztódás ma ismét divatos a modern tudományokban, így van ez a szaknyelvi fejlődésben is. Erre a fentiek mellett – sőt felett – a legjobb példa az indító weboldal – angolul homepage – magyar megfelelőjének kialakulása. Kezdetben volt a címlap, a címoldal, amelyekhez hamarosan csatlakozott egy nyelvi lelemény, az otlap, mert az otthonlap túl hosszúnak tűnt. Míg nem megjelent a *kukachoz* hasonló szellemi értékű *honlap*. Kinek az érdeme, nem tudom, de villámgyorsan elterjedt és megszilárdult a használata.

Itt kell megemlíteni, hogy a média mellett a magyar könyvtáros közösség vállalta a legnagyobb szerepet az internetszaknyelv kialakításában. Néhány elszánt vagy előrelátó kolléga hamar létrehozta a szakma elektronikus levelezőlistáját, a KATALIST-et, és ezen sok más mellett a honlap szó kimunkálása is nyomon követhető volt. Az evolúciós jelenség pedig nemcsak azt hozza, hogy kezdetben többféle terminus jelenik meg, hanem azt is, hogy a jelentés sokáig bizonytalan (ezzel kapcsolatos a másik fenti megállapítással – „a *szak kifejezések pontosabb értelműek, mint a köznyelvek*” – szembe mutató tapasztalatom).

Van az internetnek egy olyan következménye, amely mellett a nyelvészszakma nem mehet el. A könyvtári informatikai világ vagy információtudomány szíve közepe az információ- vagy dokumentum-visszakeresés, és ennek előzménye a pontos osztályozás (a háló nyelvén metaadatolás). Évszázadnál több évtizedes hagyománya van a különböző információkereső nyelvek fejlesztésének. Az eredmények közé tartoznak a nyelvek mellett a különböző teauruszok, szótárak, tehát a terminológiát is érintő elemek. A számítógép megjelenése ezt a folyamatot felerősítette, hiszen olyan rendszereket kellett létrehozni, amelyekkel a folyamatokat részben-egészen automatizálni lehetett (volna?). A háló a maga – a könyvtár precizitásával szemben álló – kuszaságával először más megoldások irányában haladt, de a digitális könyvtár, illetve archívum témaköreinek megjelenésével a rendezést már nem lehetett elkerülni. Ma látható utolsó folyamatként pedig meg kell említeni az ún. szemantikus háló elképzelését és fejlesztését, amely a természetes nyelvi környezetbe kíván helyezni egy, a mainál sokkal hatékonyabb információ- (nem csak dokumentum-) keresési stratégiát. Ehhez először a gép által is érthető formalizált fogalmi rendszert (az ontológiát) és ennek formalizált leíró – jelölő – nyelveit igyekeztek, igyekeznek kidolgozni. Az ilyen irányú hazai fejlesztések példája a Nemzeti Digitális Adattár (NDA) programja, amelynek Terminológiai Bizottsága már többezres gyűjteményt állított össze.

Visszatérve a példáinkhoz, sokáig lehet szaporítani őket:

A rövidebb megoldások dominánsak az alábbiakban:

- file – fájl, (adat-)állomány;
- floppy disc – hajlékonylemez (diskett – flopi);
- Winchester disk – winchester, vincsi (wincseszter?), merevlemez;

- CD-ROM – fénylemez, optikai lemez, kompaktlemez, CD (-lemez?).

Nehezen fordítható:

- implementation – implementáció (megvalósítás);
- smart card – smart (szmárt) okos vagy ügyes kártya (vagy újabban adatkártya);
- portal – portál (ez már marad, a kirakat értelemben, a piac valamikor a városkapuknál vala).

Sorsuk még bizonytalan:

- chat – csetelés (miért nem csevegés?);
- spam – spam (lesz-e szpem?) vagy szemét?

A nyelvészek segítsége kellene egyes speciális karakterek megnevezéséhez is. Nem tudunk mit kezdeni a \ backslash (a perjel fordítottja), a # hashmark (kettőskereszt?, andráskereszt?), a ~ tilde (hullámvonal?) és hasonlókkal, pedig a billentyűzet (klaviatúra) révén a köznyelvben is használni kellene ezeket.

Meg kell említenem sikertelenségem történetét is: az ún. hipertext link (hájpertext link) esetét. Ez az a szófüzér (string – sztring), amelyre kattintva elugorhatok, eljuthatok egy hozzárendelt dokumentumhoz. Tehát *link*. A szótárban – éppen a bizonytalan használat miatt – több jelentést adtam meg: *csatolás*, *kapcsolópont*, *hivatkozás*, *ugrópont*. A konkrét változatban magam a *csatolót* kedvelem. És mégis a webmesterek (webmaster) ragaszkodnak a *link*hez (de hiszen van link a környezetünkben elég – szoktam mondani). Van olyan, hogy a honlapon minden magyar, és ott éktelenkedik a *linkgyűjtemény*. Pedig meg is lehetne kerülni pl. a *virtuális könyvtárral*.

Más hatások a magyarra

Passzív szerkezetek szaporodása

Erről nem is kell bővebbet mondani, de kifejezetten angol hatás.

Idegyszerű formulák elterjedése

Csupán egy példa:

Biztosít a to provide-ből. A provide: ... 2. ellát, felszerel, 3. átvitt értelemben gondoskodik (vmiről), nyújt, ad, szolgáltat (vmit). Lehet, hogy ennek van orosz előzménye, de az angol *biztosította* véglegesen számunkra ezt a nem nagyon rokonszenves „rokon értelmű” kifejezést.

A betűhangzások keveredése

A már említettek:

e- vagy i- (e-, mert az elektronikából származik), IBM – ibéem vagy ájbíem,

de
PR – péer vagy piár (és miért nem közönségkapcsolat /public relations?),
hypertext – hipertext – hiperszöveg (most nem hájperszöveg).

Fogalmak módosulása

Academic sphere: akadémiai terület, azaz kutatás-felsőoktatás-közművelődési intézmények együttesen.

Néhány következtetés

1. A belső szaknyelv mindig „angolosabb” marad, mint a köznyelv.
2. A beszélt nyelv „angolosabb” marad, mint az írott.
3. A magyar kifejezés többnyire lassan alakul ki, esetenként több módosuláson megy keresztül. Mondhatnánk, itt is van egy evolúciós és szelekciós elv.
4. Problémát okoz a honosodásban, hogy a magyar terminusok nagyobb szótagszámúak. A beszélt nyelv a rövidebbet szívesebben választja.
5. Az internetszaknyelv egyre több eleme válik köznyelvi kifejezéssé. Ez némi óvatosságot indokol a magyaráításnál.
6. Az informatikai szaknyelv alakításának jelentős szereplői: az *alkalmazók* (nem pedig a már elő-

fordult „játékosok”, azaz – ismét az angolból – *playerek*); a *könyvtárosok* – *könyvtári informatikusok* (tudatosan vállalt feladatként, lásd KATALIST); a *média* (amely inkább a köznyelvi átadást végzi, gyakran a látványosságot keresi, nem következetes, nem „orientál”).

7. Időnként szükséges lenne aktív nyelvész közreműködés, ami nem diktátumot jelent, hanem hangsúlyozott véleményeket a médiában és levelező fórumokon. Ugyancsak elengedhetetlen a nyelvész közreműködése a szemantikus háló és a globális digitális könyvtár formálásakor. A információtudomány eredményeit sem szabad figyelmen kívül hagyni, nemcsak a világháló, hanem más területek szaknyelveinek vonatkozásában sem.
8. Végül itt is igaz a beszélt nyelvre – de nem a számítógép nyelvére: *csak az ökör konzekvens.*

Beérkezett: 2005. III. 29-én.

Horváth Péter

fizikus, a BME OMIKK nyugalmazott főigazgatója. Az ELTE BTK könyvtártudományi-informatikai tanszékének oktatója, a BME OMIKK tudomány- és technikatörténeti CD-kiadványainak és digitális archívumának főszerkesztője.

E-mail: horvathp@mail.iif.hu

Jelentkezési felhívás könyvtárosasszisztens-tanfolyamra

A *Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (BME OMIKK)* a 2005/2006-os tanévre ismét meghirdeti a könyvtárosasszisztens-tanfolyamot. A képzés időtartama két félév. Az oktatás elsősorban gyakorlati jellegű, amely a vizsgakövetelményekben is érvényesül. **A végzett hallgató munkaköre könyvtáros asszisztens, amely D kategóriájú besorolásnak felel meg.**

Tanfolyamunkra azoknak a jelentkezését várjuk, akik a könyvtári munka gyakorlatát akarják rövid idő alatt elsajátítani, és a szövegszerkesztésben is jártasságot kívánnak szerezni.

Részvételi díj félévenként 33 000 Ft, a záróvizsga költsége előreláthatólag további 14 000 Ft.

Felvételi vizsga nincs, a felvételtől mindenki írásbeli értesítést kap.

A foglalkozásokat heti egy alkalommal 8-tól 17 óráig tartjuk (ebédszünettel).

A **jegyzetellátás** kölcsönzés formájában történik.

Jelentkezéseket legkésőbb **2005. augusztus 15-ig** írásban kérjük elküldeni a

BME OMIKK

Könyvtárosasszisztens-képzés

1011 Budapest, Gyorskocsi u. 5–7. címre
vagy a

dirlibr@omikk.bme.hu e-mail címre.

További felvilágosítás a 457-5311 telefonszámon **Viszocsekné Péteri Évától** kérhető.